

da li da mu verujemo?

želidrag nikčević

Šta rade kritičari? Oni razmišljaju ovako: »Pa dobro, šta radi Basara?« On razmišlja ovako: »Nemoguće je napisati nešto što nije priča. Ali, šta rade kritičari? Oni razmišljaju ovako: »U jednom od (tako karakteristično neobaveznih) autopoetičkih tekstova Basara sopstvenoj prozi pripisuje sintetičke ambicije. Nešto što može delovati veoma nepromišljeno: pompezano uopštavanje u vremenu skromnih mic-po-mic zahvata u rasplinuto telo sveta. Evo konačno piscu koji govori važne stvari. Njegov početni, radikalni, zbujući gest (negacije stvarnosti koju poznajemo) mora biti na trenutak zaboravljen. Znanje je moć. Basara ga pomera, ali ga ne razara. Ništa nas ne sprečava da njegovu nonšalanciju prihvativimo zdravo za gotovo. Proza doista jeste autentično iskustvo apsurda. Jedino, pa prema tome autentično. Ali: samo u već pretostavljenim granicama. To su granice Basarinog teksta; on traži pokoravanje. Apsurd je logičan ishod svekolike racionalnosti. Ne postoji drugačiji svet. Tekst je jedini modalitet iskustva dostojan pažnje, a njegovu složenost mogu doživeti samo ako pristanem na beskrnjau autoreferencijalnost. Pisac ne može izbeći jezik logike (tautologije — da li je to previše?); on konstruiše nove modalitete svesti — zasluženi aplauz — i šta se dešava? Baš ništa. Još jedan adut koherencije biva izigran lakom rukom zakletog nihiliste, vraćamo se u okrilje nenapisanog sveta: njegov nered sad je još poželjniji. Ovakao: »Mislio sam da sam pronašao nihilizam 1953. godine, i kad sam ustanovio da nije tako izgubio sam interes.« Dž. Bart Basara razmišlja drugačije. Ako je svaka globalnost lažna globalnost, a svaka koherencija lažna koherencija — zar nije logičnije (i zanimljivije) konačno odustati od laganog napredovanja prema izvesnoj propasti, i stupiti — bez metafizičkih pomagala — pred tamni predmet čežnje? I odmah prihvata izveštajnost pisanja kao jedini stvarno autentičan stav. Najkraći mogući put. Analoško mišljenje je samo (opet logikal) posledica ove opšte sklonosti prema prečici — koja je nemoguća. I baš zbog toga što je nemoguća — toliko verovatna. Bezbržno poigravanje civilizacijskim kompleksima kod Basare je podjednako naivan i neodoljiv konstituent priče o beskrnjau nazadovanju. On govori kada do je strahovita blokada filozofskog diskursa Zapada — dečja igra. Najapsurdnije konstrukcije bivaju obuzdane sopstvenim predlogičkim poreklom: Basara je logičan do nepodnošljivosti. Sve finese nihilističkog manirizma izložene su bezazlenom treningu: metafizika je smešna. Paradoks funkcioniše besprekorno i na ravni iskustva i na ravni pisma — treba samo pristati na njegovu neekskluzivnost. »Ontološki je podjednako utemeljen Paja Patak, koji se svakodnevno pojavljuje na novinskim stupcima, u kvadratičima stripova, koliko i bilo koji čovek.« Da li da mu verujemo? Šta god vi

sad odgovorili, to neće biti relevantno za paradoksalni omaž novoj zbilji. Horizont je (opet pompeznom analogijom) protegnut preko granice ubičajene supstancialne izdržljivosti. A opet hoće da bude (mora biti) doslovno shvaćen: dakle ontološki utemeljen. »Ako nešto i jeste apsurdno, zašto se uzbudivati zbog toga?« — povlači značajne, definitivno ne-zbiljske, neozbiljne konsekvene. To bi mogla biti najveća ironija Basarinog koncepta — da se njegov radikalni nihilizam ispozna posve logičnim (simuliranim, »skraćenim«) diskursom. Opšta intonacija ove proze otvoreno je filozofska, po rubovima, doduše, privremeno destabilizovana i — na neki način — degradirana iluzivnim sekvencama. Šta zbujuje kritičare? Basara ignorise ustaljenu podelu rada. Njegov registar nije prilagođen pedantno baždarenom recepcijском mehanizmu, a ikonografska čitkost njegove proze — umesto da nas vodi omiljenim stranputcama — bira svoj put. Postoji izvesna zlo-

kobna sitničavost koja nas sprečava da mislimo odjednom — a na tegobnoj analitičkoj stazi instrumenti se prilagodavaju, i mi se menjamo — jer nam to prija. Iza Basarinog teksta pomalj se drugačije znanje — »nerazoren, ali pomereno.« Ono je fikcija.

Razlika između logičnog i istorijskog pogleda na iskustvo (pri čemu absolutno privilegovanje prvog podrazumeva neku vrstu čiste, nevine subjektivnosti — što je u najmanju ruku sporna operacija) kod Basare je prikrivena (ili, bolje rečeno — izgladena; razliku spremno zapostavljamo čim se domognemo superiornijeg horizonta) veoma doslednim i veoma inventivnim karikiranjem vodećih istorijskih paradigm. Na ovom nivou uopštavanja svi putevi zaista vode u Nihil. On razmišlja esencijalistički, ne upuštajući se u preciznije analize (. . . jer same ideje, nalik uzrocima dogadaja u prirodi, uvek se povlače izvan domašaja naših analitičkih instrumenata. . . « R. Skoulz). Nije ni čudo što nam njegove analogije izgledaju tako uverljivo: one nisu antilogične, već — na ograničeno paradoksalan način — antelogične. Basarin prozni koncept simulira suverenost filozofskog diskursa. Dinamičujući ga znanjem-koje-je-fikcija on uspeva da (uvek iznova) rekonstruiše dekonstruisano — i da, pri tome, sačuva onaj intrigantni potencijal neophodan za podsticanje čitalačke neverice. Privid značajnosti deluje skrivenim putevima, ali deluje — u to se nije teško uveriti. Završen citat.

kako napisati već napisanu priču

(svetislav basara: uvod u shizofreniju)

miljurko vukadinović

Uvod

a) eroški

Za erošku uzajamnost potrebna su najmanje dva partnera i to iškusan pisac poput Basare (1953), žna, te nam ih odmah predstavlja. To su: prethodni (polazišni) tekst i potonji (ishodišni) tekst. Čitaocima i retkim tumačima (kojima ovaj pisac začudo ne oskudeva) prepusteno je zadovoljstvo teksta koji je zadata eroška igra.

b) realistički

Pisac Svetislav Basara, autor priče »Uvod u shizofreniju« (1982) u tematu »Književne kritike« (1—2/87) »Mlada srpska proza ili proza razlike« (priredivač M. Srebro) objavljuje priču »Uvod u shizofreniju« koja je i najovašnijim uvidom u očitom i neporecivom sedežstvu sa istoimenim prethodnim tekstrom. I tu igra ova počinje.

c) eseistički

Da je u pitanju čitalačka obmana ili piščev hir (ako se ima u vidu mladosrpski prozni kontekst u kojem prirodno i Basarinoj priču čita mo) nije isključeno, ili je, pak, u pitanju »tanana subverzija« što odvodi ravno do istančanih razlika koje »navodenje bez navodnica« (ali sa neprekivenim ukazivanjem na izvornik), iznurivanje pre teksta gde je palipsesno ka načelo prozne akcije, što je ništa drugo do »češnje« o samoj »dno trajnosti« polazišne priče... ili je to, na posletku, samo još jedna prozna strategija iz zavodljivog obilja proznih postupaka čiji smo svedoci još od »Priča u nestajanju« (1982). . .

Razrada

podrazumeva da je Uvod već iščezao a kako je još rano za neke izvesnije zaključke osta-

je da se pozabavimo piščevom poetikom odstupanja od osnovnog teksta kao svesnom programom strategijom i valjanom čitalačkom intrigom.

Kako nije reč o rečenicama »istrgnutim iz konteksta neke sudbonosne priče o kojoj ne znamo ništa« valjalo bi najpre pogledati prirodu i karakter intervencija kao vida odstupanja od »priče u kojoj sve znamo«, a potom videti kako opstjava »utrošak priče« kao i dokle seže obilna oštrica »viška priče«.

Spisak intervencija je poduži i on uključuje: beli/rupe u tekstu (1), mrlje (2), ispravljene štamparske greške (3), dopisane/otpisane reči/rečenice (4), privilegovanje/podcrtanje određenih reči, sintagmi, delova rečenica (5)... čime se očito spisak ne katanči. (1) Beline kao rupe u osnovnom tekstu. Repovi teksta ostaju bez dopisivanja kao praznine u priči. Tako je prva belina »protulala« 9 rečenica gotovo na samom početku priče. Rupa je situirana na sredini stranice i ostavlja repove/restlove rečenice oko sebe. Druga i treća rupa u tekstu nalaze se na istoj stranici znatno menjujući njen grafički izgled i, narocito, dovodeći do znatnog prekida u priči (najvećeg) jer je na belinu »otpalo« 25 rečenica a »preteklo« je samo 15 i to ne u kontinuitetu... Verujem da je ovaj beli upad u priču već priča za sebe a ne samo prolazna smetnja u kretanju kroz osnovni tekst.

(2) Mrlje nećemo uočavati kao likovni gest određene težine saglediv u kakvom likovnom kontekstu već kao smetnje u tekstu koju su više no kontrast rupama/belinama u grafičkoj vizuri stranice. U jednom času te mrlje su podsećale na insektu, crne bubice koje su zalutale u knjigu, a ova se iznenada sklopila i poput kak-

ve biljice ispresovala neminovno pokrivajući/zatrpuvajući ponešto u tekstu...

Mrlje su grupisane na dve stranice, odnosno po mrljica je sa jedne strane neizbežno, po prirodi stvari, preslikano na drugoj unoseći sasvim neznačnu pomeniju u rečenici a u priči nikakvu poštu je crnilo u reči odmah otklonjivo uvođenjem u najbliži kontekst. Nehotice (najverovatnije) mrlje su stvaralački dopisale jednu rečenicu. U rečenici »*dugo sam razmišljao ima li smisla nastaviti pisanje nakon smrti od dosade*« mrlja je progutala »pi« u reči »pisanje« čime je smisao rečenice znatno pomeren.

(3) Ispравljena je štamparska nepravda: »trazole je stišano i vraćeno u »trazole«... Kako bi tek šarene bile npr. knjige »Istraživanje savršenstva ili »Forma ili o ljubavi«... Ovde se Basara, što iznenaduje, pokazao kao pažljivi čitalac svoga teksta. Na drugom mestu korektorske znakom obeležen jedan sporan vokativ čime i ovaj tip intervencija isčeza...

(4) *Dopisana/otpisane reči/rečenice.*

Ispričemo ovaj tip uzdrmavanja napisa-nog krećući se od kljuna priče prema njenom smrdljivom repu...

Primećujemo da je najpre odstranjeno jedno »normalno« u rečenici koju je već dobrim delom progutala belina/tekstualna rupa pa čemo normalno preći preko toga. Prva prava intervencija ovoga tipa je flomasterom dopisana rečenica »jer je sve nemoguće, jer je sve nemoguće« koja se koristeći marginu smesta u red rečenice znatno je relativizujući – dotele da se postiže ona konfuzija koja besmisao uvođi u igru... To mesto je u samoj prići posebno naglašeno budući da izlaze/obrazlaže temu nestanka pisca iliti subjekta pisanja.

No, pre no ova šetnja kroz priče stigne do tog sjaj-mesta primećujemo (ja sam množina) da je jedan majmun zamenio filozofa u rečenici »G.V.F.H. je tvrdio da će od mene postati filozof«. Petnaest redova niže rečenica i po u ne-stajanju. Sad je tu crna žvirjotina a stajalo je »Nisam razumeo ni reč od svega što mi je govorio. Uostalom, sedeli smo u buffetu...« Izgleda da je pisac nakon nebrojenih dana i 1001 noći razumeo stilsko zagrušenje/zaglušenje kojemu je sada već potpuno isparila rečenica i tekući doprinosisla...

Pisac je potom jednu crticu (–) koja ga je neodoljivo podsećala na minus unapredio-/prevtorio u plus. Tako smo dobili »... i pored fakultetskog obrazovanja + bio slab prema ženskom pitanju«. Efekat, eventualno humorini(?!).

Legenda kaže »Pročitati samo zaokružene rečenice« (donja margina, flomaster) što znači da se »zaokružene rečenice« imaju/mogu uzeti kao nešto što iz teksta izlazi i nameće se kao neka sasvim druga i posve udaljena (zasebna) otcepljena priča, naravno nedovršena jer je njeni neispričani do te mere znatna da se i ovo što se predlaže mora uzeti sa rezervom... Evo te neispričanosti koja je nagoveštaj jedne nemoguće priče ili jednog čorsokaka priče na koji autor upućuje: »Prust u Traganju za izgubljenim vremenom« + »je kao lepo vaspitanata osoba nenametljivo izasao iz buffeta, stao na sred ulice i propao u zemlju od stida.« (5 rečenica kasnije) + »Istina, mogao je preskočiti ogardu, ali u tom slučaju bili se izložio opasnosti da mi na glavu padne kakav gradevinski inženjer sa golom devojčicom u naručju.« (8 rečenica poznicje, niže). Sledеća »varka« je grafičkog tipa: verbalni transcendentalni portret. Jezička slika iz prvog »Uvoda...« gde se delovi tela zamjenjuju rečima koja ih saopštavaju ovde je u potpunosti zamjenjena novom likovnom slikom – nekakvim lavirintom. Preostali tekstualni parčići ispod i iznad lavirinta u dvostrukoj su funkciji – prvo) podsećaju na prethodni/prvotni portret i drugo) sad kad iznad pravog lavirinta stoji kosa kosa a ispod (okomito) noge noteza(?) portret je znatno transcendentalniji – samim tim umetnički opravdani.

Na samom kraju osamostaljeno »a« iz reči »propada« (iz Prve verzije) u Novoj je u padu i znatno je uvećano. Na kraju odnekud iskrasava jedno »m« koje je ranije već bilo isčezo, ali to je ono »m« koje vuče na raspeće(?!).

Ovom malom nejasnoćom okončavam izvesna svoja pričitavanja onog teksta preko kog ste prelepti tražeći u zborniku »Mlada srpska proza ili proza razlike« onoj minič razlike bez kojeg se ne može dalje ne znajući da je njegov sen baš ta Basarina već davno pročitana priča.

iskorak iz igre

Svetislav Basara: NA IVICI, Gradac, 1987.
simon grabovac

U eseju »Veronikin rubac« Danijel Dragojević će, razmišljajući o problemu angažovanosti pisaca, pribeci malom lukavstvu i umesto dosadnog razglabljanja, ponuditi jednu kratku i rekao bih veoma efektну parabolu o Hristu: »U pasiji Krista, negdje pri kraju, kada je Krist već nekoliko puta pao pod križem, kada je već potpuno iscrpljen i umoran, jedna žena iz skupa žena sa strane, po imenu Veronika, odvaja se od njih, prilazi mu i daje rubac da obrisne znoj s lica. On uzima rubac, briše svoje lice i vraća joj ga. Ali rubac nije samo mokar od znoja: na njemu je ostalo lice Krista.«

Ovaj kratku parabolu iz Dragojevićevog teksta naveli smo zato što smatramo da pogoda donekle i samu srž eseja. Čini nam se da je eseji baš taj »rubac sa likom« jer ne samo da učestvuje u stvaranju duhovnog sveta nego i ocratava njegovu metafizičku utemeljenost – kao što rubac ne prenosi samo fiziku Hristove patnje (znoj), nego i njegov lik. Istina, eseji je od trenutka nastanka pa do danas doživeo mnoge mene i metamorfoze, ali ipak, nešto od njegovog duha se provlači kao zlatna žica i opstavlja uprkos svim menama i metamorfozama. U svojoj istoriji postojanja, koja nije baš ni kratka, eseji se nalazio na raznim »terenima«, bio u susedstvu sa raznim duhovnim »disciplina-ma«, ali nama se čini da je najviše na svom »terenu« bio kada se bavio konkretnim predmetima i pojavnama. U tom prostoru je naviše mogla da dode da izražaja potrebna mu poetska razbarušenost i kritička suzdržanost. O tome najbolje svedoče eseji najboljih eseista.

Istaknuti srpski i jugoslovenski eseista Miodrag Pavlović je, razmišljajući o esaju, još pedesetih godina ustanovio da je on u krizi i da će možda ponovo u budućnosti zauzeti svoje mesto zahvaljujući nekoj novoj i »jednostavnoj« duhovnoj disciplini. Da li je budućnost već počela? Odgovor na ovo pitanje pokušaćemo da pronademo šestareći sveskom eseja Svetislava Basare »Na ivici«. Sam ovaj naziv »na ivici« nekako dvostruko pogoda sruštinu stvari: poziciju autora i njegov stav koji je bitno određen samospoznajom i kritičkim raspoloženjem: »Biti na ivici nije stvar ubedenja, logika tu ne pomaže. Biti na ivici jeste nešto drugo, nešto gotovo zaboravljeno – osećanje; – osećati znači obdariti sebe sećanjem, preneti se iz zaborava vavilonske pomenje jezika, biti spremjan na skok.« Druga strana Basarinog imenovanja upućuje na sudsibu eseja danas: i ne samo da otkriva situaciju u kojoj se nalazi, nego ocrta i jednu moguću putanju njegovog kretanja. Ovako problematizovana i shvaćena eseistička praksa daje implicitan odgovor i Miodragu Pavloviću da eseji neće dobiti ponovo svoje mesto, jer on se nalazi na ivici ili s druge strane mape duhovnih disciplina. On nema mesto jer je u stalnoj promeni.

I uopšte čini nam se da sve dok se potpuno ne istrgnemo iz kandži metafizike nećemo biti u situaciji da ozbiljnije razmišljamo o esaju, njegovoj biti. Neke od konkretnijih poteza u tom pravcu kod nas je učinio Jovica Aćin sa svojom kritikom književne metafizike. Naravno, u tome su mu sversrdno »pomogli« savremenii zapadni teoretičari, kao i nekolicina naših: Marić, Hristić, Pavlović i dr.

Ovo kratko udaljavanje od same teme, od esaja Svetislava Basare, nužno je bilo kako bi se otvorio prostor za prirodan ulazak u njegovu eseističku praksu. Svih sedam eseja iz sveske »Na ivici« se bave razobiljevanjem i bezrezervnom kritikom sveukupnog metafizičkog nasleda zapada, ali sa različitim aspektima i nivoima. Svesku otvara esej »Biografija koja ubija«, koji prozrevi njene »paklene igre«, otkriva pozadinu: biografija ubija ličnost zarad istorije. Dosta mutna igra. Ali šta onda omogućava tu igru? Interesi, ali oni najpodlijili i najniži. Potkrepljujući svoju tezu primerima iz istorije Basara navodi i primer Aleksandra Makedonskog i pokazuje da izmedu njega i bilo kog drugorskog razbojnika nema nikakve razlike:

Portret Svetislava Basare pripremili Aleksandar Carić, Saša Radonjić i Boris Kulenović

»samovolja i oholost pokreću i jednog i drugog.« Međutim, zbog interesa, viših ciljeva istorije Aleksandar Makedonski je veliki, hrabar i sve naj, naj; dok drumskog razbojnika čeka sigurna smrt ili, ako je bolje sreće, sakaćenje i zatvor. »Sve do smo u igri prinudeni smo da lažemo i za to imamo kakvo-takvo opravdavanje: mi jednostavno ne znamo istinu.« I ne samo to. Basara malo paradoksalno ali istiniti zaključuje: »Igra je carstvo nužnosti.« Čovek se stalno kroz istoriju žrtvuje za nekakav prosperitet, progres i napredak, iako ga to sve više udaljava od njega, njegove sruštine. Raskol je sve veći i veći. Onaj koji ne poštije pravila igre poguban je i opasan. Njegovi postupci se moraju sankcionisati. Utopija slobode se svodi na samovolju pojedinaca ili odredene grupe. No, Basara ipak vidi mogućnost spasa čoveka treba da se okrene sebi i prirodi. Rad treba da bude svrhotiv ličnosti a ne obrnuto, kako je sada.

Tako čovek, u nemogućnosti da stigne do božanskog raja, hoće analogno toj ideji da stvari svoj raj, ali na zemlji. To ali je u stvari presudno. Jer da bi to postigao on mora da se odrekne jedne od nužnih pretpostavki svoga postojanja slobode. Sloboda je ugrožena tehnologijom. I tako je polako u igri uvedeno carstvo nužnosti. Istinski raj ne poznaje tehnologiju jer ne poznaje potrebu. Napredak tehnologije je bitno povezan sa povećanjem potreba. Problem je sa tehnologijom što ona nema cilj ili joj se cilj ne poklapa sa čovekovim. Čak je suprotan. Iz ovako ocrteane logike tehnologije moguće je shvatiti njenu današnju situaciju. Užlebijvi se između čoveka i prirode ona ne samo da je povećala taj raskol, nego svojim »dostignućima« sasvim preti čoveku.

Dovodeći pod pasku i književnost (prozu) Basara čuće u eseju Metafizika proze u svetu propasti zapada« analizirajući neke od elemenata koji čine njeno metafizičko okružje, stavljaći u prvi plan istoriju, za koju otvoreno kaže da nema nikakve veze sa bojnim poljima, »nego je nastala u radnim sobama, za radnim stolovima, gde su pisali lažni mitovi, gde se piskalo o čistoti krv i ličnosti ideja«.

Esej »Kratka teorija hodanja po vodi« nudi mogućnost izlaza iz mraka metafizike. Taj izlaz Basara najednostavnije imenuje kao iskorak »iz institucije sveta u svet sam«. Ali ovaj iskorak onemogućava gusto pletena metafizička mreža oko čoveka koji je u stvari tehnolog. Jedina mogućnost da se čovek – tehnolog iskorbelja iz tog zagrljaja je put kroz ličnost: »...po vodi može hodati samo ličnost pripadajuća samo sebi, odnoseća samo na sebe. Samo za ličnost ne važe nikakvi zakoni, pa ni prirodni, jer je ličnost ta koja primrak sveta prepoznaje kao privideni svet duha koja prelazi granice nužnosti da bi se spojila sama sa sobom. Samo takav čovek – ličnost je sposoban za »hod po vodi« a samim tim i za otelotvorene svoje biti, koja je onako izvan okružja metafizike.

Ova sveska eseja je sakupila dovoljno dosta vrlina prethodnih eseista i njihovih tvorenina. Njihova logika besprekorno integriše saznanja savremenih teoretičara sa bujnom imaginacijom autora. U više navrata Basara izvodi filigranske dokazne postupke, tako da većina zaključaka ili ideja esaja »ne visi«. Međutim, ne možemo odoleti a da ne konstatujemo i neke slabosti i ranjivosti ponekog esaja. Npr. nejasnoće oko Logosa i njegove »uloge« u metafizičkom mišljenju. Slična je donekle situacija i sa Platonom. Očito je samo jedno: granica između metafizičkog i nemetafizičkog mišljenja nije lako uočljiva. Čak je verovatno i nema. Inače ne bismo imali ovoliko problema. Pored ovih, mogla bi se u ovoj svesci pronaći i još pokoja primedba, ali ne treba biti sitničav. Jer i to je danas koji plaćamo metafizici. Velika je stvar to što se Basara upustio u jednu ovaku avanturu: razobiljevanje monstruoznosti metafizike. Njegov u određenim konsekvencama ravan je Veronikinu činu.